

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОБЕЗПЕЧНОГО (СТАЛОГО) РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ З ФІЛОСОФСЬКОЇ ТОЧКИ ЗОРУ

Шевель А. О.

ВСТУП

Сучасна епоха позначена глибокими екологічними кризами, що стали наслідком технократичного типу мислення та надмірного втручання людини у природні процеси. Глобальне потепління, виснаження природних ресурсів, деградація біосфери – усе це ставить під сумнів саму можливість подальшого існування цивілізації в її нинішній формі. У цих умовах виникає потреба у переосмисленні відносин людини і природи, що виходить за межі науково-технічних чи економічних підходів і переходить у сферу філософії.

Філософське осмислення екобезпечного (сталого) розвитку ґрунтується на усвідомленні цілісності світу та взаємозалежності всіх форм життя. Воно вимагає перегляду антропоцентричних установок, які протягом століть визначали прогрес людства, та формування нової системи цінностей, у центрі якої – гармонія, моральна відповідальність і духовне єднання людини з природою. Саме філософія, як наука про сенс і межі людського буття, може надати світоглядні орієнтири для переходу до моделі розвитку, що забезпечує не лише економічне зростання, а й збереження умов життя для теперішніх і майбутніх поколінь.

1. Сутність екобезпечного (сталого) розвитку

Сталий розвиток (англ. *sustainable development*) охоплює збалансований розвиток економіки, соціуму та довкілля таким чином, щоб задовольнити потреби нинішнього покоління, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби.

Сталий розвиток – не нова ідея. Її елементи мали місце давно. Світові цивілізації протягом довгої історії визнавали необхідність гармонії, взаємодії між навколишнім середовищем, суспільством і економікою, які є складовими єдиної планети Земля. Оскільки вона є системою з досить обмеженими ресурсами, то від суті й характеру відносин між людиною і навколишнім середовищем залежить добробут, безпека, а зрештою, і виживання людства. Ресурси не можуть вилучатися раніше від їх відновлення і накопичення. Глобальне потепління, озонові дірки, природні катаклізми виникають великою мірою через те, що ми намагаємося використати відповідні ресурси скоріше й повніше, ніж природа в змозі їх надати й абсорбувати. Не варто забувати, що до земних ресурсів належать також й інтелектуальні ресурси, хоч вони й не мають жорстких обмежень¹.

---

¹ Білорус О., Мачейко Ю. Імперативи сталого розвитку в епоху глобалізації. Економічний часопис XXI. 2002. № 3. С. 12–18.

На науковому рівні ідеологію і концепцію сталого розвитку обґрунтував ще В. І. Вернадський. У своїй праці «Філософські думки натураліста» він писав: «Вперше в історії людства ми перебуваємо в умовах єдиного історичного процесу, що охопив всю біосферу планети»².

Згодом ця ідея набула логічного продовження в роздумах Вернадського про ноосферу, як про такий стан біосфери, де організовуючою і керуючою силою виступає людина, точніше людський розум.

З кінця 20-х років минулого століття вчені, політичні та громадські діячі багатьох держав світу почали усвідомлювати, що за нинішніх тенденцій у демографічному та соціально-економічному розвитку практично всіх країн швидко вичерпається здатність земної біосфери зберігати екологічну рівновагу і забезпечувати життєвими ресурсами дедалі зростаючу кількість народонаселення планети. Стала очевидною необхідність радикальної зміни парадигми розвитку земної цивілізації. Інакше жодні екологічні й природоохоронні заходи, навіть комплексного характеру, а також широкомасштабні техніко-технологічні новації і жорсткі економічні механізми регулювання ресурсо-екологічних процесів неспроможні забезпечити в майбутньому нормальне функціонування біосфери та її найважливішої складової – людського суспільства³.

У 1992 році в Ріо-де-Жанейро відбулася Конференція ООН з навколишнього середовища й розвитку, на якій розглядалися проблеми майбутнього планети Земля. Конференція стала однією із найважливіших подій розвитку людства в XX столітті, її рішенням було затверджено «Порядок денний на XXI століття». Цей програмний документ ставить для всіх країн світу головну мету на майбутнє – просування шляхом сталого розвитку суспільства, за якого задовольняються потреби сучасності без загрози майбутнім поколінням задовольняти свої потреби, що передбачає взаємне узгодження економічних, екологічних та соціальних чинників розвитку.

Порядок денний на XXI століття містить понад 120 індикаторів, відповідно згрупованих щодо держав, що характеризують сталий розвиток у всіх можливих його аспектах. Поділ усіх індикаторів на 4 категорії – соціальна, економічна, антропогенного впливу на природне середовище й гармонізацію розвитку людини і природи.

Конференція ООН РІО-92 розробила принципи і рекомендації щодо збалансованого розв'язання соціально-економічних завдань і збереження природного середовища та природно-ресурсного потенціалу в період переходу до сталого розвитку (інтеграція охорони природи і розвитку; задоволення основних людських потреб; досягнення рівності і соціальної справедливості; забезпечення умов соціального самовизначення і культурного різноманіття; збереження екологічної цілісності; технологічний перехід від сьогоденних технологій, що інтенсивно використовують ресурси і забруднюють навколишнє середовище, до технологій нового покоління, що роблять менше навантаження на навколишнє середовище; перехід до економіки, заснованої на використанні

---

² Бідзюра І. Сталый розвиток. Порядок денний на 21 століття / І. Бідзюра // *Віче*: Теоретичний і громадсько-політичний журнал. 2004. № 6. С. 65–69.

³ Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука: колективна монографія / За наук. ред. А. П. Самодріна. Київ–Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2022. Т. 2. 512 с.

природних «доходів», а не на використання її «капіталів»; перехід до стабільної чисельності населення; зміна способу мислення і глибше та ширше усвідомлення поняття «сталий розвиток»; перехід до нових структур і методів управління організаціями, що можуть забезпечити ефективну охорону навколишнього середовища).

Привертає увагу загальна гуманітарна спрямованість цих принципів, засобів і цілей сталого розвитку. Зокрема запроваджується нове для нас поняття якості життя, що має як матеріальні, так і позаматеріальні виміри.

Основною турботою кожного суспільства проголошено забезпечення нормального психічного розвитку і збереження здоров'я людини. Це пов'язано з прогресуючим погіршенням якості природного середовища, з одного боку, і стресогенним та імунознижуючим впливом екологічно зміненого середовища на організм людини, з другого. Фактори, що формують здоров'я сучасної людини (поле здоров'я), розподіляються так: спосіб життя – 53%, екологія – 21%, біологія (спадковість) – 16%, система охорони здоров'я – 10%. В Україні несприятливий екологічний стан навколишнього середовища зумовлює зростання екологічної складової здоров'я до 60–70%.

Важливе для сталого розвитку визнання розумної (достатньої) межі задоволення власних потреб, тобто обмеження споживацьких інстинктів. Це потребує іншої філософії життя і якомога швидшого поширення її серед усіх верств суспільства. Реалізація принципів сталого розвитку можлива в іншій, ніж досі була і є, економічній системі. Діюча світова економічна система налаштована на максимальний зиск за будь-яку ціну, будучи механізмом збагачення багатих і зубожіння бідних. Критерієві зиску в екологічну епоху мають протистояти поняття партнерства, паритетності й справедливості. Одиниця результатів у цій системі має забезпечуватися мінімумом ресурсів.

Слід зазначити, що сталий розвиток – це довготривалий, нелегкий еволюційний процес, це не чергова кампанія, це не лише завдання, – це надія на те, що відповідно до рекомендацій Конференції РІО-92, кожна країна мала розробити власну концепцію, а й стратегію екорозвитку.

Розглянемо новітні міжнародні ініціативи щодо сталого розвитку (2023–2025) і як вони безпосередньо впливають на Україну та яким саме способом.

1) Пакт майбутнього (Pact for the Future). Прийнятий на Саміті майбутнього (Summit of the Future) в ООН 22 вересня 2024 року. Містить 56 дій (actions), охоплюючи теми: мир і безпека, сталий розвиток, клімат, цифрове співробітництво, права людини, молодь та покоління майбутнього, реформи глобального управління. У документі закладена ідея «багатостороннього співробітництва, яке відповідає сучасним викликам».

Глобальний цифровий пакт (Global Digital Compact, GDC). Це додаток (анекс) до Пакту майбутнього. Прийнятий 22 вересня 2024 року. Зосереджений на відповідальному, інклюзивному розвитку цифрових технологій: подолання цифрового розриву, безпечний, відкритий інтернет, етичне використання технологій. Містить принципи й зобов'язання, які вплітають цифрову співпрацю в досягнення Цілей сталого розвитку (SDG).

Що означає для України: Пакт визначає міжнародні принципи щодо доступу до інтернету, кібербезпеки, етичного використання ШІ та подолання

цифрового розриву – це прямо корелює з національними проектами цифрової трансформації та є частиною вимог до євроінтеграції і стандартів.

Конкретні наслідки: спрямування донорських і технічних ресурсів на цифрову інфраструктуру; додаткові міжнародні стандарти для кібербезпеки та етики AI, яких доведеться імплементувати в нацполітику.

2) Угода про біорізноманіття відкритого моря (BBNJ / High Seas Treaty) морська екологія та наукове співробітництво.

Що означає для України: якщо Україна підпише/ратифікує Угоду, вона отримає юридичні інструменти для участі в створенні морських охоронних зон, проведенні ЕІА у міжнародних водах, обміні науковими даними та доступі до вигод від генетичних ресурсів океану.

Конкретні наслідки: для прибережних секторів (риболовство, наука, морські ресурси, екотуризм) – нові правила, можливості для міжнародних проєктів і фінансування, а також обов'язки щодо дотримання оцінок впливу. Україна отримала політичні кроки щодо підписання/дозволу на підпис (адміністративні рішення у 2025).

3. Міжнародне десятиліття наук заради сталого розвитку (2024–2033) – наука й відновлення. Проголошено Генеральною Асамблеєю ООН у 2023 році. Мета: підсилити роль науки (включно з фундаментальними науками) у вирішенні проблем сталого розвитку, надати політикам дослідження й дані на основі наукових доказів. Це дає можливість міжнародній спільноті краще використовувати інновації, міждисциплінарні підходи та наукове дослідження для досягнення SDG.

Що означає для України: ініціатива підсилює роль науки в політиці сталого розвитку; для України відкриває доступ до конкурсів, грантів, міжнародних проєктів і технічної допомоги в науці, інноваціях і відновленні після війни.

Конкретні наслідки: приклади – національні плани/дії ЮНЕСКО щодо зміцнення науки в Україні та оголошені конкурси/проєкти, які можна використовувати для модернізації наукової інфраструктури.

Отже, у 2025 році поняття сталого розвитку має такі ключові аспекти:

– Цілі сталого розвитку (SDG) (17 цілей, прийнятих United Nations у 2015 році) становлять глобальну рамку до 2030 року.

– У 2025 році звіти показують, що лише $\approx 35\%$ цілей мають шанс бути досягнуті вчасно – решта або перебуває на небезпечному шляху, або потребує суттєвого прискорення.

– У пріоритеті такі напрями: продовольчі системи, енергетичний доступ, цифрова трансформація, освіта, робочі місця та соціальний захист, клімат і біорізноманіття.

Ключовими принципами сталого розвитку є:

– принцип обережності: збереження сучасного стану навколишнього середовища як перешкоди безповоротним чи небезпечним змінам;

– принцип «передбачати і запобігати»: більш дешевий, менш ризикований підхід, ніж ліквідація збитків навколишньому середовищу;

– принцип балансу між ресурсами і забрудненням: використання ресурсів у рамках масштабів регенеративної здатності екосистем; контроль над обсягом надходжень забруднень і відходів у рамках асиміляційного потенціалу екосистем;

- принцип збереження природного багатства на нинішньому рівні: недопущення чи зменшення втрат природно-ресурсного потенціалу;
- принцип «забруднювач платить»: повна вартість екологічного збитку повинна бути компенсована користувачем (споживачем).

Реалізація цих принципів дозволить забезпечити: гармонізацію співіснування людини і природи; реалізацію права на справедливе задоволення потреб і рівність можливостей розвитку нинішнього і майбутнього покоління; невід'ємність захисту навколишнього природного середовища в процесі розвитку суспільства.

Таким чином, сталий розвиток узагальнює в собі процес виживання і відновлення генофонду нації, активізацію ролі кожної окремої людини в суспільстві, забезпечення його прав, збереження природного середовища, формування умов для відновлення біосфери і її локальних екосистем, орієнтацію на зниження рівня антропогенного впливу на навколишнє середовище і гармонізацію розвитку людини і природи.

Ось чому найважливішим сьогодні завданням людства є створення моделі життєздатного суспільства, яке вміє задовольняти потреби всіх своїх членів, не прирікаючи на злидні майбутні покоління. На жаль, реальної моделі такого суспільства поки що немає. Але землянам слід піти на сміливий та рішучий крок – зробити рятування навколишнього природного середовища головним організуючим принципом цивілізації. Це стане можливим, лише коли більшість людства прозріє перед обличчям неминучої небезпеки, і весь рід людський згуртується для застосування рішучих заходів. Настав час домовитись і про засоби досягнення цього⁴.

Отже досягнення сталого (екобезпечного) розвитку на планеті сприятиме забезпеченню успішної реалізації екологічних, економічних, соціальних та гуманітарних реформ.

2. Досягнення сталого (екобезпечного) розвитку в Україні

Наша держава може забезпечити сталий розвиток виключно шляхом ефективного використання всіх видів ресурсів, структурно-технологічної реструктуризації виробництва, використання творчого потенціалу всіх членів суспільства для побудови демократичної держави. З метою переходу до сталого розвитку охорона довкілля та раціональне використання природних ресурсів повинні розглядатись не як самоціль, а як невід'ємна частина процесу розвитку.

Ідея сталого розвитку стосується не тільки сучасності – вона адресована водночас як тим поколінням, що живуть нині, так і майбутнім. Це ідея рівноправ'я всіх поколінь і всіх людей кожного покоління, ефективного використання потенційних можливостей, збалансованості суспільного розвитку і збереження природи⁵.

Ідеї Концепції екобезпечного розвитку стали важливою складовою національної політики і безпеки багатьох, передусім усіх розвинених країн світу,

---

⁴ Толстоухов А.В. Екобезпечний розвиток: пошуки стратегем / А.В.Толстоухов, М.І. Хилько. К. : Знання України, 2001. 333 с.

Бідзюра І. Сталий розвиток. Порядок денний на 21 століття / І. Бідзюра // Віче: Теоретичний і громадсько-політичний журнал. 2004. № 6. С. 65–69.

де вже створені і діють державні структури, які організують і координують діяльність у цьому напрямі. Для кожної країни прийняття Концепції переходу до сталого розвитку – справа надто поважна й відповідальна.

Заслуговує на увагу концепція стійкого екорозвитку вітчизняного науковця Миколи Дробнохода. Під стійким розвитком він розуміє екологічно безпечний розвиток, тобто розвиток у межах господарської (екологічної) ємності природного середовища, що не вносить незворотних змін у природу і не створює загрози для як завгодно тривалого існування людини як біологічного виду *Homo Sapiens*. Перебуваючи під впливом концепції «сродної праці» Г. С. Сковороди, Дробноход пропонує людині у своїй діяльності не віддавати перевагу господарському зиску, але більше приділяти уваги духовному розвитку людини, її бажанню розкрити себе відповідно до власної внутрішньої природи. Тут не місце випадковостям, байдужості, оскільки йдеться про людське життя, стратегію розвитку суспільства, держави, а в кінцевому підсумку – світу на тривалу перспективу.

Розглянемо приклад передового міста – Копенгаген (Данія), яке успішно реалізує стратегію екобезпечного (екологічно відповідального) розвитку у 2025 році і те, що можна перейняти.

– Копенгаген має амбітну мету стати вуглецево-нейтральним містом до 2025 року або близько цього.

– Велику роль відіграє велоінфраструктура: значна частка мешканців щодня користуються велосипедом.

– Потужна система утилізації відходів: наприклад, завод з переробки сміття змахує на урбаністичну прикрасу (з лижною трасою на даху).

Що можна перейняти:

– Розвиток вело- та пішохідних маршрутів як частини щоденного пересування.

– Інтеграція високоекологічних рішень в інфраструктуру міста: сміття → енергія, зелені дахи, відновлювані джерела.

– Залучення мешканців – щоб екологічні рішення були частиною повсякденного життя⁶.

Розглянемо позитивні моменти переходу України на рейки сталого розвитку:

– Україна включила United Nations Цілі сталого розвитку (SDG) у свою політику: на сайті ООН-Україна зазначено, що ці цілі враховуються у державних стратегічних документах.

– У 2024 році за участі ООН і партнерів відновлено критичну інфраструктуру для понад 3 млн людей; понад 10 млн отримали користь від відновлення енергетичної інфраструктури.

– Розпочато активну роботу щодо «зеленої» трансформації та відновлення з урахуванням кліматичних / екологічних ризиків. Наприклад, оцінювання потенціалу «зеленої» трансформації України.

---

⁶ Andrea Willige. Five years to go: Are we on track to meet the Sustainable Development Goals? URL: https://www.weforum.org/stories/2025/09/sdg-progress-report-2025/?utm_source=chatgpt.com.

– Україна має значний аграрний потенціал і до війни вже показувала приклади глобальної ролі в постачанні продовольства.

Слабкі сторони / виклики:

– Війна з росією значно погіршує становище: пошкоджено багато житлової та соціальної інфраструктури, велика частина території забруднена або окупована.

– Економіка зазнала великого удару: економічне скорочення, втрати робочих місць, падіння доходів.

– Демографічна криза: висока міграція, втрати населення, невирішені питання повернення переселенців.

– Слабка статистика, нерівномірний прогрес по регіонах, потреба у покращенні моніторингу.

Для досягнення сталого розвитку потрібні: політична система, що забезпечує участь широких мас у прийнятті рішень; економічна система, що забезпечує матеріальне відтворення й технічний прогрес на своїх власних і дедалі міцніших засадах; соціальна система, що спроможна знімати напруження при негармонійному економічному розвитку; система виробництва, що охороняє еколого-ресурсну базу; технологічна система, що забезпечує постійний пошук нових рішень; міжнародна система, що сприяє стабільності торговельних і інансових зв'язків; адміністративна система, достатньо гнучка й спроможна до самокоригування.

ВИСНОВКИ

Отже, забезпечення екобезпечного розвитку вимагає насамперед філософського переосмислення місця людини у світі. Йдеться не лише про раціональне використання природних ресурсів, а про глибоку духовну трансформацію – перехід від панування до співбуття, від споживання до відповідальності.

Філософська думка підказує, що шлях до сталого майбутнього лежить через єдність розуму, моралі та природи. Тільки поєднавши наукові досягнення з етичними принципами й духовною культурою, людство зможе створити умови для життя, які не руйнуватимуть природний світ, а підтримуватимуть його рівновагу.

Потреби нащадків вже сьогодні мають бути базовими детермінантами темпів та масштабів експлуатації природних систем. Для цього необхідно дотримуватись фундаментального постулату, що «економіко-екологічний аспекти функціонування економічних систем невід'ємні один від одного. Якість життя людей в однаковій мірі залежить як від рівня споживання матеріальних благ, так і від умов оточуючого середовища, якщо останні розглядати з точки зору екології людини. Сучасне виробництво не тільки руйнує природу, але і суттєво змінює ту природну «оболонку», в якій безпосередньо існує людина. В той же час при сучасному рівні перетворення середовища існування людини і природи тільки продуктивні сили здатні змінити становище на краще.

Таким чином, екобезпечний розвиток у філософському розумінні – це не лише стратегія виживання, а й новий тип світогляду, що утверджує цінність

життя в усіх його формах і відкриває шлях до гармонійного співіснування людини та природи.

Реалізація навіть найкращих стратегій розвитку вимагає не тільки «ревізії» та реформування економічного государства, але і «государства душі», пошуку та практичної реалізації нових світоглядних орієнтирів, екологізації на цій основі всіх форм суспільної та індивідуальної свідомості і гармонізації всіх аспектів духовно-практичного освоєння дійсності, що особливо важливо для сучасного і майбутнього українського суспільства.

АНОТАЦІЯ

Ідея сталого (екобезпечного розвитку) виходить далеко за межі економічних стратегій чи екологічних програм. У філософському вимірі вона постає як спроба відновити гармонію між людиною і природою, між технічним прогресом та духовними засадами буття. Людство, що протягом тривалого часу керувалося принципом антропоцентризму – переконанням у своїй перевазі над усім живим, – сьогодні стикається з необхідністю перегляду власної ролі у світі.

Філософське осмислення сталого (екобезпечного розвитку) ґрунтується на усвідомленні цілісності світу та взаємозалежності всіх форм життя. Воно вимагає перегляду антропоцентричних установок, які протягом століть визначали прогрес людства, та формування нової системи цінностей, у центрі якої – гармонія, моральна відповідальність і духовне єднання людини з природою. Саме філософія, як наука про сенс і межі людського буття, може надати світоглядні орієнтири для переходу до моделі розвитку, що забезпечує не лише економічне зростання, а й збереження умов життя для теперішніх і майбутніх поколінь.

В нашому дослідженні ми встановили, що сучасній українській дійсності перехідного періоду і майбутній перспективі відповідає вироблена з врахуванням світової практики стратегія екобезпечного розвитку, яка може здійснюватись тільки в межах сформованості екологічної культури, що є цілепокладаючою діяльністю людини (включаючи і наслідки такої діяльності), спрямованою на організацію та трансформацію природного світу (об'єктів та процесів) відповідно до власних потреб та намірів.

Сьогодні зрозуміло, що сталий розвиток у всіх його аспектах вирішальним чином залежить від людського потенціалу. Інвестиції в людський потенціал і забезпечення умов для його ефективного використання створюють альтернативу руйнуючому природу економічному зростанню. Саме людина робить свій вибір на користь більш розумного розвитку, змінюючи структуру споживання і виробництва. Людська особистість і різноманітні співтовариства індивідів постають носіями так званого соціального капіталу, що характеризує якість інституціональних умов розвитку. Саме людський і соціальний капітал визначають процвітання націй і їх здатність існувати в гармонії з навколишнім середовищем.

Література

1. Білорус О., Мацейко Ю. Імперативи сталого розвитку в епоху глобалізації. *Економічний часопис XXI*. 2002. № 3. С. 12–18.

2. Бідзюра І. Сталий розвиток. Порядок денний на 21 століття / І. Бідзюра // *Віче: Теоретичний і громадсько-політичний журнал*. 2004. № 6. С. 65–69

3. Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука: колективна монографія / За наук. ред. А. П. Самодріна. Київ–Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2022. Т. 2. 512 с.

4. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України / В. Трегобчук // *Вісник НАН України*. 2002. № 2. С. 33–34.

5. Толстоухов А.В. Екобезпечний розвиток: пошуки стратегем / А.В.Толстоухов, М.І. Хилько. К. : Знання України, 2001. 333 с.

6. Andrea Willige. Five years to go: Are we on track to meet the Sustainable Development Goals? URL: https://www.weforum.org/stories/2025/09/sdg-progress-report-2025/?utm_source=chatgpt.com

Information about the author:

Shevel Anzhelika Oleksandrivna,

Candidate of Philosophical Sciences,

Associate Professor at the Department of Justice and Philosophy

Sumy National Agrarian university

160, Herasyma Kondratieva Street, Sumy, 4000, Ukraine